

ÇEVİRİ KURAMLARI AÇISINDAN M. HAMDİ YAZIR'IN MEAL YÖNTEMİ

İbrahim H. Karslı*

ÖZET

M. Hamdi Yazır, Cumhuriyet döneminin en önemli müfessirlerden biridir. Bu durum onun mealini oldukça önemli hale getirmektedir. Makalede Yazır'ın meal tarzı, kaynak veya amaç metni dikkate alan teoriler, çeviri normları ve metin çeşitleri açısından tartışılmaktadır. Bunlara ilave olarak, deyimse ifadelerin aktarılmasındaki metot, Türkçeyi kullanma gibi konular da incelenmektedir. Sonuç olarak Yazır'ın meal tarzı bazı bakımlardan önem kazanmaktadır. Yani o, Mekki surelerdeki bazı ayetleri nazım tarzında tercüme etmeye çalışmıştır. Yine o Türk dilindeki deyimse ifadeleri ve konuşma dilindeki tabirleri önemli ölçüde kullanmıştır.

Anahtar terimler; Yazır, meal, deyim, tercüme normları, manzum tercüme

THE MAAL METHOD OF THE M. HAMDİ YAZIR IN LIGHT OF THE TRANSLATION THEORIES

M. Hamdi Yazir is one of the most important ex'egetes in the period of the Republic. This has made his maal very prominent. In this article, his maal method has been discussed in light of theories which takes into consideration the "resource text" or "the purpose text", norms of translation and types of text. In addition to these, subjects such as method in translating the idiomatic expressions, using Turkish language have been studied in this article. As a result, the maal manner of Yazir has importance in some aspects: Namely he has attempted to translate some verses of the Qur'an in Makkî suras in poetic manner. Also he has used the idiomatic expressions in the Turkish language and the expressions in the speaking language a lot.

Key words; Yazir, translation, idiom, the norms of translation, poetic translation

Giriş

Bilindiği üzere XX. asrın ilk yarısında Osmanlı saltanatı sona ermiş ve Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Benimsediği zihniyet itibarıyla yeni yapılanma, köklü idarî, siyasî ve kültürel değişiklikleri öngörüyordu. Artık, Anadolu ve Trakya'nın bir bölümünde kurulan bu yeni devlet, başta Avrupa olmak üzere dünyanın diğer yerlerinde gerçekleşen siyasî ve kültürel gelişmelere paralel bir şekilde iç ve dış politikasını uluslaşma/milliyetçilik ideali üzerinde oluşturmuştur. Modernleşme politikalarının bir uzantısı olarak değerlendirilebileceğimiz söz konusu ulus-devlet projesini gerçekleştirmeye yönelik bu gelişmelerin, bu dönemlerde Kur'an'ın Türkçeye kazandırılmasına dair kamuoyunun oluşmasında ve bu bağlamda birçok çevirinin yapılmasında etkili olmuştur.

Şüphesiz ki, yakın dönem Türk fikir ve ilim hayatının en önemli simalarından birisi Muhammed Hamdi Yazır (1878-1942) dır. Bilindiği üzere o, XX. asrın ilk yarısında kaleme aldığı *Hak Dini Kur'an Dili* isimli eseriyle daha ziyade bir müfessir olarak tanınmaktadır. Fakat tefsirinde, gerek temel İslâmî bilimler sahasında getirdiği derinlemesine tahliller, gerekse din felsefesi, eğitim, vakıf ve sosyal konulardaki fikir ve düşünceleriyle özel ilgi ve incelemelere de muhatap olmuştur. Ayrıca Yazır'ın tefsiri, metodik açıdan doktora seviyesinde iki çalışmaya da konu olmuştur.¹ Ne var ki, hem Yazır'ın müfessir kimliği hem de çalışmanın gerçekleştirildiği sosyal siyasal bağlam dolayısıyla önem arz eden meal tarzına ilişkin her hangi bir çalışmanın yapılmamış olduğu görülmektedir.

Bilindiği üzere XX. asrın ilk yarısında TBMM, aldığı bir kararla, Kur'an'ın yeni bir tefsiri ve tercümesinin yapılması konularıyla doğrudan ilgilenmiştir. Nakledildiğine göre, Kur'an'ın mealini yapma görevi önce Mehmet Akif'e verilmiştir. Ne var ki, Mehmet Akif, bu konuda bir süre çalıştıktan sonra, yapılan mealin Kur'an'ın yerine ikame edilmeye çalışılacağı ve namazların da bununla kıldırılacağı düşüncesiyle, bu çalışmayı yapmaktan vazgeçmiştir.² Söz konusu görev bu sefer Yazır'a verilmiştir. Fakat rivayete göre, aynı endişelerle o da, Türk diline vakıf olmasına

* Yrd. Doç. Dr. Karadeniz Teknik Üniversitesi Rize İlahiyat Fakültesi. 24-26 Nisan 2003 tarihinde Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde düzenlenen "Kur'an Mealleri Sempozyumu"nda M. Hamdi Yazır'ın meal tarzı konusunda tarafımızdan bir tebliğ sunulmuştur. Elinizdeki makale söz konusu tebliğin tavsiyeler doğrultusunda gözden geçirilmiş şeklidir.

¹ Fahri Gökcan, *Commentaire du Coran par Elmalı'lı* (doktora tezi, 1970) Faculté des Lettres et Sciences Humaines (Paris); İsmet Ersöz, *Elmalı Mehmed Hamdi Yazır ve Hak Dini Kuran Dili*, (1986, Selçuk Ün. Sos. Bil. Ens., Konya, yayınlanmamış doktora tezi).

² Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, Eser Mat. İstanbul 1977, I, 1934; Mustafa Sabri, *Kur'an Tercümesi Meselesi*, trc. Süleyman Çelik, Bedir Yay. İstanbul 1993, 187; Düccane Cündioğlu, "Matbû Türkçe Kur'an Çevirileri ve Kur'an Çevirilerinde Yöntem Sorunu", 2. *Kur'an Sempozyumu*, (4-5 Kasım-1995), Bilgi Vakfı, Ankara 1996, 194.

rağmen, mealinde Türkçe cümle yapısına pek özen göstermemiştir.³ Diğer rivayete göre ise, yazmış olduğu tefsir, önsözde “Türkçe Kur’ân” tabiriyle ilgili olarak kullandığı bir takım ağır ifadelerin çıkarılması suretiyle, yayınlanmıştır.⁴

Anlaşıldığına göre, Hamdi Yazır’a bu görevlerin verilmesi, Kur’ân’ın tercümesi konusunda ülkede meydana gelen keşmekeşliğin durdurulması gayesiyle, sözü geçen samimi dindarların teklif ve ısrarlarıyla gündeme gelmiştir.⁵ Fakat netice itibarıyla bu çalışma, TBMM’nin talebi sonucu kaleme alınmış olduğundan, bir yönüyle resmi bir özellik taşımaktaydı. Ancak bu durum söz konusu eserin, ülkede yaygınlık kazanan temel tercihleri esas aldığı ve onları haklılaştıracak tarzda kaleme alındığı anlamına gelmemektedir. Aksine, eserin mukaddimesi incelendiğinde, yaşadığı dönemde uygulamaya konan ibadetlerin Türkçe ile yapılması düşüncesinin karşısında yer aldığını görülmektedir.

Yazır’ın mealde izlediği yöntemi ortaya koyabilmek için, bizzat eserinin mukaddimesinde Kur’ân’ın i’câzı ve mealı ile ilgili olarak ortaya koyduğu fikirlere temas etmenin açıklayıcı olduğunu düşünüyoruz: Eserinin girişinde onun, Kur’ân’ın i’câz yönlerinden bilhassa⁶ nazmının⁷ yapı ve özelliklerine dikkat çektiği görülmektedir. Buradan hareketle de, hiç bir dile gerçek anlamda onun çevrilemeyeceği, dolayısıyla çevirinin Kur’ân’ın yerine geçemeyeceği ve namazlarda okunamayacağı fikirlerini ileri sürmektedir.⁸ Yine bu bağlamda o, yaptığı mealin, tefsirinin bir özeti ve mefhum tarzda bir aktarımı olduğunu belirtmektedir.⁹ Müellif ayrıca eserinin girişinde çeviri sanatına dair teknik bir takım bilgiler de vermektedir. Buna göre o, akıl ve

³ İsmail Karaçam v.dğr., Elmalılı M. Hamdi Yazır’ın *Hak Dini Kur’ân Dilinin* “Önsöz”ü, y.y., İstanbul 1992, I, III; Hasan Basri Çantay, *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, y.y., İstanbul 1984, I, 7; İsmet Ersöz, “Elmalılı Hamdi Yazır ve Tefsirinin Özellikleri”, *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır* (Sempozyum, 4-6 Eylül-1991), Ankara, 1993, 175; Cündioğlu, “Matbû Türkçe Kur’ân Çevirileri ve Kur’ân Çevirilerinde Yöntem Sorunu”, 195.

⁴ Ergin, I, 1936-7; Cündioğlu, “Matbû Türkçe Kur’ân Çevirileri ve Kur’ân Çevirilerinde Yöntem Sorunu”, 195.

⁵ İsmail Kara, “Bir Cumhuriyet Bir Çok Müslüman”, *Kitap Haber*, sy. 4, (Mayıs-Haziran-1998), 24.

⁶ Albayrak, Yazır’ın nazmın i’câzına ağırlık vermesini eleştirmektedir. Bk. Halis Albayrak “Elmalılı M. Hamdi Yazır’ın Tefsir Anlayışı”, *Elmalılı M. Hamdi Yazır*, (Sempozyum, 4-6 Eylül-1991), TDV Yay., Ankara 1993, 162.

⁷ Mustafa Sabri, Kur’ân’ın i’câzı denilince, meşhur olanın onun lâfzındaki i’câz olduğunu belirtmektedir. Bk. *Kur’ân Tercümesi Meselesi*, 115; Ayrıca bk. Bediüzzaman Said Nursi, *İşârâtü'l-İcâz*, Sözlük Yay., İstanbul 1990, 11; Muhammed Abdulazim ez-Zurkânî, *Menâhilü'l-irfan fî ulûmi'l-Kur’ân*, Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1409/1988, II, 355.

⁸ Yine Yazır, Yahudilerin Tevrat’ı tahrif etmelerine dair ayetleri tefsir ederken, siyasî bir karakter kazanan Kur’ân’ın tercümesi meselesine atıfta bulunmakta, bu hareketin de bir nevi tahrif olduğuna işaret etmektedir. Bk. Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, Eser Neş. b.y. ts., I, 336. Ayrıca bk. en-Nisâ, 4/46, el-Mâide, 5/13. ayetlerinin tefsiri.

⁹ Yazır, I, 9.

mantığa hitap eden ve dille ilgili bir özelliği olmayan müspet bilimlere ait eserlerin bütünüyle diğer dillere çevrilebileceği ifade etmektedir. Ancak akılla beraber zevk ve hislere de hitap eden, dil açısından edebi değere sahip olan eserlerin çevirisinde aynı başarı şansının oldukça düşük olduğu,¹⁰ dolayısıyla bu tür eserlerde şu yöntemin izlenmesi gerektiğini belirtir: Meselâ şiirin sözcüğe bağlı nesir tarzında çevrilmesi halinde, aslının dengi olamayacağı, nazım ahenginin kaybolacağı, bu sebeple gene şiir tarzında benzerinin ifadesiyle çevrilmesinin daha makul olduğunu söyler. Böylece eserin edebi kıymeti de muhafaza edilmiş olur.¹¹ Fakat bu, edebi metinlere özgü bir yöntem olup, hüküm ifade eden ilmi ve hukuki eserlere uygulanması halinde, esas metnin tahrif edilmesi söz konusu olur.¹² Çeviride diğer bir husus da, bir dilde bir olayın değişik bağlamlar dolayısıyla farklı şekillerde ifade edilmesidir. İşte bu ifade farklılıklarının işaret ettiği mana değişiklikleri ve vurgular da diğer dillerde ancak açıklama ve yorumlarla çevrilebilmektedir. Aksi takdirde yavan ve düz bir anlatım tarzı tercih edileceğinden, kaynak dildeki mana incelikleri kaybolacaktır.¹³ Ayrıca müellif, Kur'ân'ın meali bağlamında bu ilahi kelimelerde oldukça derin manalı kelimeler bulunduğu, bir kelimenin birçok manalar ifade edebileceği, bunların bazısını doğrudan aktarmak mümkün olsa da, diğer bazısını olduğu gibi almak veya edebi manası feda edilerek tevil ve tefsir tarzında ifade edilmesinin mümkün olacağını söyler.¹⁴ Yazır'ın ileri sürdüğü diğer bir husus da, müteşâbih ifadelerin Türkçeye aktarılamayacağı, dolayısıyla bu konuda doğru olanın söz konusu lafızların aynen muhafaza edilmesi gerektiğidir.¹⁵

Yazır'ın meal tarzına ilişkin bu çalışmaya başlamadan önce, eserin yazma veya matbu nüshalarından hangisini esas alacağım konusunda bir tereddüt içerisinde idim. Zira yazma nüshanın sansürden geçirildiği ve matbu nüsha ile arasında bazı eksiklikler ve atlamalar bulunduğu araştırmacı-yazar Düccane Cündioğlu tarafından ileri sürülmüştü.¹⁶ Dolayısıyla böyle bir durumda, 1935-39 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığının yayınladığı nüshanın esas alınması çalışmamız açısından bir nakısa oluşturacaktı. Zira bu iddialar doğru kabul edildiği takdirde, söz konusu matbu nüshaya dayalı olarak yapacağımız değerlendirmeler, ne derece Yazır'ın meal tarzı ile alakalı olduğu konusunda istifhamlar oluşturacaktı. Fakat bu konudaki tereddüdümüz fazla uzun sürmedi, Çünkü araştırmacı yazar Ertuğrul Özalp, *Osmanlıca Yazma* nüsha ile *Matbu Nüshanın* meal kısımları ve *meal* ile *mushaf* üzerinde baştan sona karşılaştırmalı bir çalışma yaptı ve şu sonuca vardı: Yazır'ın meal-tefsirinin yazma nüshasını esas almak mümkün değildi. Zira yazma nüshada bulunan hata ve eksiklikler matbu nüshadakinden kat kat fazla idi ve bunların birçoğu düzeltilmişti. Yine onun tespitiyle bu

¹⁰ a.e., I, 10.

¹¹ a.e., I, 11.

¹² a.y.

¹³ a.e., I, 12.

¹⁴ a.e., I, 14.

¹⁵ a.e., I, 15.

¹⁶ Düccane Cündioğlu, *Kur'ân Çevirilerinin Dünyası*, Kitabevi Yay., İstanbul 1999, 158.

düzeltilmeler bizzat Yazır tarafından yapılmış, matbaa tashihleri de Abdullah Atif Tüzüner ve Ömer Nasuhi Bilmen gibi bilirkişiler tarafından gerçekleştirilmiştir.¹⁷ İşte biz de çalışmamızda bu tespitleri göz önünde bulundurarak, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanan baskıyı esas alma gereğini duyduk. Ayrıca ülkemizde elli yılı aşkın bir süreden beri, meal ve tefsir kısmıyla Diyanet baskısı kabul görmüş, gerek ilim ehli, gerekse halk tarafından bir müracaat kaynağı olarak daima o göz önünde bulundurulmuştur. İşte bu durum da, çalışmamızda söz konusu baskıyı esas almamızın önemli nedenlerinden birini oluşturmaktadır.

I-‘Kaynak ve amaç metin’ merkezli çeviri tarzları açısından çalışma

Genel hatlarıyla çeviri kuramlarının tarihi gelişimine bir göz attığımızda, XX. yüzyıla kadar bu kuramların genel karakterini bir ikilemin tayin ettiğini görüyoruz. Şöyle ki, bir tarafta çeviri konusunda kaynak metni, onun ait olduğu kültürü, kullandığı dili ve yazarının üslubunu merkeze alan yaklaşım, diğer tarafta ise çeviri metni, ait olduğu kültürü, kullandığı dili ve çevirmenin üslubunu önceleyen yaklaşım. Daha kısa bir ifadeyle, bu uzun tarih boyunca çeviri, ya kaynak metnin ya da amaç metnin üretilmesinde etkili olan parametrelerin belirleyiciliğinde ele alınmıştır.

Bu açıdan Yazır’ın çalışmasına baktığımızda, onun meal tarzının bunlardan birisinin tipik özelliklerini gösterdiğini söylememiz mümkün gözükmemektedir. O, metin türü, cümlelerin yapısı ve üslup değişkenlerine bağlı olarak kimi zaman sadık, sözcüğü esas alan çeviri tarzını yeğlemiş; bazen de yine bunlardan hareketle daha serbest bir çeviri tarzını tercih etmiştir. Konuyu biraz daha açacak olursak şunları söylememiz mümkündür:

Bilindiği gibi, Kur’ân üslubunun en önemli özelliklerinden birisi estetik yönden şiirdeki musiki özelliğini gösteren bir niteliğe sahip olmasıdır. Nitekim bu özelliği nedeniyle, nazil olduğu dönemlerde muhatapları üzerinde etkili olmuş, daha sonraki dönemlerde de manasına vakıf olamayanlar tarafından dahi ilgiyle dinlenmesine sebep olmuştur. Burada nesirdeki üsluptan farklı olarak özellikle ayet sonlarındaki fasılaların oluşturduğu bir ritim ve ses güzelliği söz konusudur. Nazımdaki bu özelliğin muhataplarda oluşturduğu tesir ve heyecan nesir tarzında bulunmamaktadır. Bu sebeple, şayet söz konusu estetik özelliğin yoğun olarak görüldüğü Mekki ayetleri düz yazı ile çevirdiğimiz takdirde üsluptaki bu estetiği, dolayısıyla Kur’ân tilavetinde kulaklarda yankılanan o musiki ve nağmeyi zayi etmiş olacağız. Fakat bu konunun, metnin mana içeriğinin korunup gereği gibi aktarılması açısından önemli bir sorun oluşturduğunu da burada belirtmemiz gerekiyor. Çünkü mana içeriğini yeterince aktaralım derken musikinin, musikiyi aktaralım derken mananın zayi edilmesi problemi gündeme gelmektedir. Bu itibarla konu, şiir çevirilerinin en zor yönünü oluşturmaktadır. Bununla beraber, eşdeğerlilik kuramı açısından, kaynak metnin muhataplar üzerinde

¹⁷ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Kur’ân-ı Kerîm ve Meal-i Şerîfi*, (Hazırlayan ve notlandıran, Ertuğrul Özalp), İşaret Yay. İstanbul 1421/2000.

236 çeviri kuramları açısından m. hamdi yazır'ın meal yöntemi

oluşturduğu düşünsel ve estetik etkinin, çeviri dili okurları üzerinde de oluşması için “nazım nazım olarak çevrilmeli” ilkesi kabul edilmektedir.¹⁸ Hamdi Yazır'ın da Kur'ân üslubunun bu özelliğini göz önünde bulundurarak Türkçeye aktarmaya çalıştığını görüyoruz. Konuyla alakalı olarak şu örnekleri vermemiz mümkündür:

Örnek 1: Kevser 108/1-3

انا أعطيناك الكوثر

فصل لربك وانحر

ان شانك هو الابتر

“Biz verdik sana hakikatte kevser

Sen de Rabbın için namaz kıl ve kurban kesiver

doğrusu sana bugz edendir ebter”¹⁹

Örnek 2: Mürselât 77/1-5.

والمرسلات عرفا

فالعاصفات عصفا

والناشرات نشرا

فالفارقات فرقا

فالملقيات ذكرا

“Kasem olsun o urf için gönderilenlere

Derken büküp devirenlere

Ve neşrederek yayanlara

Derken seçip ayıranlara

Sonra bir öğüt bırakanlara”²⁰

Örneklerde de görüldüğü üzere Yazır, özellikle Kur'ân'ın son surelerinde fasılaların oluşturduğu ritmi ve ses ahengini çeviri diline aktarma konusunda özel bir çaba harcamıştır. Aynı çabayı mütercimim, bu üslubun pek dikkati çekmediği diğer bir takım ayetlerin çevirisinde de gerçekleştirmeye çalıştığı görülmektedir. Böylece bir anlamda, çeviri dilinde biçimsel eşdeğerliliği de belirli ölçüde yakalamıştır. Ancak şu hususu belirtelim ki, mütercim, çoğunlukla kaynak metindeki kelimeleri, yani söz konusu ses ahengini sağlayan fasılları Türkçe'ye çevirmeden olduğu gibi

¹⁸ Theodore Savory, *Tercüme Sanatı*, trc. Hamit Dereli, MEB Yay., İstanbul 1994, 100.

¹⁹ Yazır, IX, 6179.

²⁰ Yazır, VIII, 5518. Ayrıca örnek olarak bk. Tekâsür 102/ 1-8; Adiyât 100/1-5; Kadir 97/1-3; Şems 91/1-10.

aktarmak suretiyle bunu yapmıştır. Tabii burada estetik değerlerin muhafaza edilmesi adına anlam içeriklerinin yeterince aktarılamaması da söz konusu olmaktadır.

Sözcüğü sözcüğüne veya serbest çeviri metotları açısından baktığımızda, Yazır'ın kaynak metindeki sözcük sayısına motamot bağlı kaldığını söylemek mümkün değildir. Hatta mütercim Kur'ân üslubunun sözlü hitap özelliğinin bir yansıması olan, vurgulu, etkileyici ve yönlendirici özelliğini kaynak metne taşıyabilmek için çoğunlukla parantez kullanma gereği duymadan ilaveler yaptığını görüyoruz. Bu bağlamda şu örnekleri vermek mümkündür:

Örnek 1: Hûd 11/92-93

واتخذتموه وراءكم ظهريا ان ربي بما تعملون محيط ويا قوم
اعملوا على مكانتكم

"...onu arkanıza atıp unuttunuz, haberiniz olsun ki rabbim bütün amellerinizi muhittir. Ve ey kavmim! Bütün kuvvetinizle yapacağınızı yapın..."²¹

Örnek 2: Alu İmrân 3/15

قل اؤنبئكم بخير من ذالكم

"De ki: size o istediklerinizden daha hayırlısını haber vereyim mi?..."²²

Ayrıca Yazır'ın zaman zaman kaynak metindeki bir takım dilsel birimleri çeviri metnine yansıtmadığı da görülmektedir. Ancak bu tür tasarrufların amaç metinde bir anlama problemi meydana getirmediği tespit edilmiştir. Çünkü aktarılan cümle bir bütünlük içerisinde düşünüldüğünde, dikkate alınmayan söz konusu unsurlara karşılık, mana açısından onların yerini dolduracak başka unsurların Türkçe cümle kurgusunda zaten mevcut olduğu görülmektedir. Nitekim bazı zamirlerin meal metnine aktarılmaması bunun örneklerini oluşturmaktadır.²³

Bilindiği gibi, diller arasında, cümle yapıları ve cümledeki unsurların dizilişleri açısından farklılıklar mevcuttur. Nitekim Kur'ân'ın dili Arapçada standart fiil cümlesi, *fiile* başlar, onu takiben de *fâil* ve *mefûl* gelir. Diğer bir anlatımla bu dilin cümle kuruluşu *yüklem+özne+tümleç* şeklindedir. Türkçede ise cümle, *özne+tümleç+yüklem* şeklinde yapılanmaktadır. Yine Arapça isim tamlamasında *muzaf, muzafın ileyhden*, sıfat tamlamasında da *mevsuf, sıfattan* önce gelir. Ancak Türkçede bunun aksi bir durum söz konusudur. Kur'ân'ın Türkçe çevirilerinde genelde Türkçe söz dizimi esas

²¹ Yazır, IV, 2805.

²² Yazır, II, 1053. Ayrıca bk. (*iman sahasından uzaklaşmış*, Bakara 2/99); (*rahmetimizin, azabımızın*, Bakara 2/119); (*lütfundan bir mağfiret ve fazlından bir kâr*, Bakara 2/268); (*yol var*, Alu İmrân 3/76); (*yüzlerine vurmak*, Nisâ 4/81); (*duysun*, Maide 5/54).

²³ Örnekler için bk *küm* zamiri, Mü'min 40/44; *hâ* zamiri, Zümer 39/73; *hu ileyke*, Sâd 38/29; *aleyhim*, Fatır 35/36.

238 çeviri kuramları açısından m. hamdi yazır'ın meal yöntemi

alınmaktadır. Ancak yer yer Yazır gibi Arapça söz dizimini dikkate alan çeviriler de görülebilmektedir. Bir kaç örnekle bunu göstermeye çalışalım:

Örnek 1: Alu İmran 3/139

ولا تهنوا ولا تحزنوا وانتم الاعلون ان كنتم مؤمنين

“Füturn getirmeyin ve mahzun olmayın daha yükseleceksen sizler, gerçek müminlerseniz”²⁴

Örnek 2: Ankebut 29/51

اولم يكفهم انا انزلنا عليك الكتاب يتلى عليهم

“Yetişmedi mi daha onlara ki sana kitab indirdik, karşılığında okunup duruyor?”²⁵

Örnek 3: Rahman 55/1-6

الشمس#علمه البيان#خلق الانسان#علم القران#الرحمن
#والنجم والشجر يسجدان#والقمر بحسبان

“Rahmân Öğretti Kur’ânı Yarattı insanı Belletti ona o güzel beyanı Güneş ve ay hisablı Çemen, ağaç secdedan”²⁶

Örneklerde görüldüğü üzere meal sahibi, kaynak metnin dili olan Arapça cümle düzenini esas almıştır. Mealde, şüphesiz Kur’ân’ı Kerim’deki bütün ayetler bu şekilde, aktarılmamıştır. Zaten böyle bir durumda, çeviri dilinin iyice anlaşılmasız bir hale geleceği de muhakkaktır. Ancak bahsettiğimiz türden bir eğilimin olduğu da açıkça görülmektedir. Nitekim mütercimim kendisi bunu girişte de ifade etmektedir.²⁷ Bu tür bir çeviri tarzı, kaynak metne ve onun üslubuna bağlılığın bir sonucu olarak ortaya çıkmış olabilir. Bu durum, mevcut ürünün orijinal değil de bir çeviri metni olduğu düşüncesini de akla getirmektedir. Ancak, Arapça cümle diziminin esas alınması, daha önce de belirttiğimiz şekilde, kaynak metnin sahip olduğu şiirsel özelliğin çeviri diline yansıtılması amacıyla da ilgili olabilir. Hangi gerekçeye dayanırsa dayansın, sonuç itibarıyla, Kur’ân çevirilerinde bu tür bir uygulamaya gidilmesi, amaç metnin okurları açısından anlama konusunda bir takım zorlukların oluşmasına sebep olmaktadır.

Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere, çevirinin bazı yönlerden *yeterlilik* niteliğini kazandığı, yani kaynak metnin parametrelerine öncelik tanıdığı, diğer bazı yönlerden ise *benimsenebilirlik* özelliğini haiz olduğu,

²⁴ Yazır, II, 1180.

²⁵ Yazır, V, 3783.

²⁶ Yazır, VII, 4661.

²⁷ Yazır, I, 18.

yani amaç metnin parametrelerini esas aldığı görülmektedir.²⁸ Çeviri sahibinin, kaynak metindeki bazı kavramları çeviriye tabi tutmadan aynen alması, birçok ayetin çevirisinde Arapça cümle tertibi ve kaynak dildeki ses ahengi ve musikiyi yansıtmaya çalışması, çevirinin *yeterlilik* boyutunu ortaya koymaktadır. Diğer taraftan, amaç dilin sahip olduğu zengin ifade tarzları, ağız özellikleri, argo tabirler ve konuşma dilinin sağladığı diğer imkânlardan azımsanmayacak derecede istifade edilmesiyle de çalışma *benimsenebilirlik* özelliğini göstermektedir. Müellifin kullandığı dil kimi zaman bu özelliği gösterirken, kimi zaman da yazı dilinin sahip olduğu ağıdalı bir ifade tarzı niteliği kazanmaktadır. Çeviri dili, *benimsenebilir* nitelikte sahip olduğu bu özellikleriyle ve amaç dil okurunun kendine özgü dil kullanımını göz önünde tutmak suretiyle, kullanımsal bir eşdeğerlilik ortaya koymaktadır. Bu iletişimsel eşdeğerlilik olarak nitelenebilir. Burada amaç dilde seslenen okurun en kolay anlayabileceği bir biçimde kaynak metnin aktarılması söz konusu olmaktadır.

II-Çeviri normları ve metin türleri açısından çalışma

XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, çeviri sahasında yeni bir takım gelişmeler olduğu ve önceki dönemlerle kıyaslandığında farklı bir takım görüşlerin ileri sürüldüğü görülmektedir. Bu kuramlardan daha ziyade dikkati çeken iki tanesine ait görüşleri burada özetlemek istiyoruz: Bunlardan birincisi, *Gideon Toury*'un çeviri kuramıdır. Bu kuramda öncelik çeviri ürünlerine ait olup vurgulanan husus, çevirinin amaç kültür için yapılıyor olmasıdır. Kuramcıya göre amaç ya da alıcı kültür, ya da o kültürün belli bir kısmı, çeviri yapma kararını ve çeviri sürecini başlatır. Bu bağlamda çeviri, hizmet edeceği hedeflerin belirlendiği amaca yönelik bir etkinlik olup onunla ilgili olgular sadece amaç dizgede gerçeklik kazanır.²⁹

Bu yeni yaklaşıma göre çeviri, kaynak dizgedeki bir yazarın kaynak dil verileriyle oluşturduğu bir metnin amaç dizgedeki izdüşümü değildir. Çeviri doğal olarak kaynak çıkışıdır. Ama çevirinin kaynak dizgeye değil amaç dizgeye hitap ettiği de bir gerçektir. Başka bir deyişle, çeviri doğası gereği amaç dizgeye yöneliktir. Durum böyle olduğunda çeviri kaynak metne göre ikinci derecede önemli olan bir etkinlik olmaktan çıkar. Nasıl kaynak metin kaynak dizgede birinci derecede önem taşıyorsa, çeviri metin de amaç dizgede birinci derecede önem taşır. Çeviri tanımını, kaynak dizgenin belirlediği koşullar değil, amaç dizgenin kendisi belirler. Bu duruma göre çeviri eşdeğerliği kavramı, normların, kısıtlamaların belirlendiği, sürekli değişme halinde tarihsel ve ilişkişel bir kavram olarak ele alınır.³⁰

Yine Toury'a göre, amaç metin ve kaynak metin arasında eşdeğerlik ilişkisini belirleyen etmen çeviri normlarıdır. Kuramcı çeviri normlarını, öncelikle iki ana başlık altında inceler. *Süreç öncesi çeviri normları* ve *çeviri süreci normları*. Birincisi, çevirinin hangi dilden yapılacağı, hangi yazarın,

²⁸ Kavramlarla ilgili olarak bk. Akşit Göktürk, *Çeviri: Dillerin Dili*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1994, 50.

²⁹ Işın Bengi-Öner, *Çeviri Kuramlarını Düşünürken*, Sel Yay., İstanbul 2001, 117.

³⁰ a.e., 59-61.

hangi metnin çeviri için seçileceği gibi konularda alınan kararları kapsar. İkincisi ise, çeviri süreci sırasında alınan kararların tamamını esas alır. Buna ilave olarak, Toury ayrıca *öncül norm*dan söz etmektedir ki, bu norm, çevirmenin çeviriyi kaynak dizgeye mi, yoksa amaç dizgeye göre mi yapacağı konusunda alınan karardır.³¹

XX. asrın ikinci yarısında ileri sürülen diğer bir kuram da **Hans J. Vermeer**'e aittir. Vermeer'in kuramı *skops* kuramı olarak da isimlendirilmektedir. Bu kuramda çevirinin nasıl yapılacağını çevirmen işverenle görüşerek belirler. Çevirinin başarılı olması, amacın açık bir biçimde belirlenmesine bağlıdır. Kuramda kaynak metnin kaynak kültür içinde ve kaynak kültür için, çevirinin de amaç kültür için üretildiği belirtilir.³² Bu kurama göre çevirinin iletişimsel bir etkinlik olduğu ve çeviri sürecini belirleyen etkenin çevirinin amacı olduğu belirtilir. Dolayısıyla bu süreçte çevirinin amacı (skops), amacı belirleyen kişi (çeviriyi başlatan, yani müşteri), çeviriyi belirlenen amaç doğrultusunda yapan çevirmen, çevirinin amaçladığı kültürün özellikleri gibi faktörler ön plana çıkmaktadır.³³ Kısaca bu kuramda ilgi çeviri süreci üzerinde odaklanmıştır. Çeviri sürecini belirleyen etken, çevirinin amacıdır. Çevirmen bu kuramda özel bir konuma getirilmiştir.³⁴ Diğer bir anlatımla burada işlevselcilik ön plandadır. Kullandığı skops kavramında ise, çevirinin amacının kaynak metinden çıkarılmayacağı düşüncesi yatmaktadır. Çünkü amaç, çeviri dili okurlarının beklenti ve gereksinimlerine dayanmaktadır. Bu durumda çeviren başarılı bir çeviri yapmak istiyorsa, amaç dil okurlarının özel durumlarını bilmek zorundadır.³⁵

Bu teoriler açısından Yazır'ın çalışmasını değerlendirdiğimizde şunları söylemek mümkündür: Bilindiği gibi çalışma, Kur'an çevirisinin, adeta Kur'an'ın kendi yerine ikame edilmeye çalışıldığı ve bu mealdeki görüş ve iddiaların seslendirildiği bir ortamda kaleme alınmıştır. Dolayısıyla yapılan bu çalışmanın sözünü ettiğimiz bu görüşlere karşı, bir anlamda Türk kamuoyunun hassasiyet ve tepkisinin bir sonucu olarak ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Ve yine bununla alakalı olarak, o dönemlerde seslendirilen "Türkçe Kur'an" söylemine karşı Yazır'ın, adeta bunun mümkün olmayacağını ispatlama sadedinde birçok kavramın Türkçeye aktarılmasının imkânsızlığını gösterme çabası içerisine girdiği görülmektedir.³⁶ Kısaca ifade etmek gerekirse eser, Kur'an çevirisi ile ilgili olarak ileri sürülen bu görüşlere karşı tepki olarak değerlendirilebilecek bir takım işaretleri üzerinde taşıdığı intibahı vermektedir.

³¹ a.e., 118.

³² a.e., 120.

³³ a.e., 67.

³⁴ a.e., 121.

³⁵ Salih Akdemir, "Kur'an Çevirilerinde Dikkate Alınmayan Önemli Bir Üslup Özelliği Üzerine", *İslâmiyat*, V/1, 2002, 145.

³⁶ Mesela bk. (besmele, Fatiha, Yazır, I, 41); (hamd, Fatiha 1/1, Yazır, I, 57); (rahman, Fatiha 1/2, Yazır, I, 31-33); (yevmü'd-din, Fatiha 1/4, Yazır, I, 82-83, 91); (hidayet, Fatiha 1/6, Yazır, I, 119); (felak, Felak, 113/1); (hased, Felak, 113/5); (tin, zeytûn, Tîn, 95/1)

Diğer taraftan bilindiği üzere, kutsal kitapların çevirisi, çeviri ile ilgili teorik çalışmalarda farklı bir düzeyde ele alınmakta, hatta kimi zaman müstakil başlıklar altında değerlendirilmektedirler. Çünkü söz konusu eserler, kendilerine has bir takım özelliklere sahiptirler. Bu açıdan Kur'ân'ın da, hem üslup hem de muhtevası itibarıyla, bir takım özgünlükleri bünyesinde barındırdığı bilinmektedir. Dolayısıyla onun çevirisi söz konusu olduğunda belki de daha farklı sorunlarla karşılaşabilmekteyiz. Nitekim kendine has bir üsluba sahip olması, müteşabih ayetlere yer vermesi, îcâz ve îcâz özellikleri göstermesi vb nitelikleri bu tür zorlukların ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir. Bu yönüyle meselâ Yazır'ın müteşabih ayetlerle ilgili kanaati, onları her hangi bir çeviriye tabi tutmadan olduğu gibi aktarma sonucunu doğurabilmektedir.

Bilindiği gibi, belirli bir kültüre ve dile ait bir eserin başka bir kültüre ait bir dile tam olarak aktarılamayacağı, herkesin üzerinde ittifak ettiği bir husustur. Fakat Kur'ân'ın çevirisi söz konusu olduğunda, onun bir başka dile tam olarak aktarılmasının mümkün olmadığı görüşünün, sözünü ettiğimiz sosyal, kültürel ve dilbilimsel gerekçeler yanında, îcâz teorisi ile de gerekçelendirildiğini görüyoruz. Çünkü îcâz teorisi, Kur'ân'ın diğer bir dile tam olarak çevrilmesi ile temelden çelişmektedir. Zira bu teoriye göre, onun bir benzerinin getirilmesi insanın gücü ve yeteneklerini aşmaktadır. Şu halde Kur'ân'ın bir başka dile tam olarak çevrilemezliği, onun menşei yani ilahi oluşu bağlamında ele alınmaktadır. Dolayısıyla Arap dili içerisinde onun bir benzerinin meydana getirilememesi, nasıl ki İlâhî Kelâm oluşundan kaynaklanmakta, aynı şekilde onun başka bir dile tam olarak çevirisinin gerçekleştirilememesi de bu anlayıştan hareketle ileri sürülebilmektedir. Bu anlayış sebebiyle, Kur'ân'ın bir başka dile tam olarak aktarılmasının önünde dil bağlamında ileri sürülen bütün sosyal ve kültürel farklılıkların ortadan kaldırıldığını farzetsek dahi, neticede onun bir başka dile tam olarak çevirisi gene de mümkün olmayacaktır. Kısaca ifade etmek gerekirse Kur'ân'ın ilahi bir kitap oluşu ve îcâz özelliğine sahip olması, mütercimim çeviri sürecinde kaynak eserle ilgili bir öncülünü oluşturmaktadır.

Diğer taraftan, sıradan her hangi bir eserin çevirisinde, göz önünde bulundurulması gereken hususlardan birisi, çevirmenin, metne sadık kalması ve kaynak metnin müellifinin kastetmediği bir manayı ona izafe etmemesidir. Aksi bir durum çeviri ilkeleri açısından makul bir yaklaşım olarak kabul edilmemektedir. Fakat bu bağlamda Kur'ân'ın çevirisi söz konusu olduğunda, *tahrif* kavramı karşımıza çıkmaktadır. Kur'ân'ın diğer dillere çevirisinde çevirmeni yönlendiren öncüllerden birisinin bu olduğunu söyleyebiliriz. Diğer bir anlatımla, Kur'ân çevirilerinde çevirmenin ilahî murat ve maksadı aktarma konusundaki çabası, salt bir metin sadakati değil, onun da ötesinde ağır manevi vebale maruz kalmaması için de gerekmektedir. Dolayısıyla Kur'ân'ı tahrif etme endişesi, mütercimim, çeviri sürecinde her an etkili olan ve derinden hissettiği bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Yazır'ın çalışmasının ortaya çıkması aşamasında, Kur'ân çevirileri bağlamında hassasiyetle üzerinde durulan ve endişe edilen konu, Kur'ân'ın tahrif edilmesi hususu olmuştur. Ve buna bağlı olarak, devlet eliyle yaptırılacak çalışmanın, bu tür spekülasyonlara mahal vermeyecek bir özellik

taşınması ve umumî vicdani tatmin edecek bir mahiyet ortaya koyması talep edilmiştir.³⁷

Bu süreçte yapılacak çevirinin, bir takım art niyetli ve sorumluluğunu müdrük olmayan kimseler tarafından amacı dışında kullanılabileceği, dolayısıyla Kur'ân'ın saygınlığının zedeleneceği endişesi daima taşınmıştır. Bu sebeple, çevirinin gerçekleştirilmesi aşamasında, bu tür kullanım ve istismarlara fırsat vermeyecek bir eserin elde edilmeye çalışıldığı şüphesizdir. Ayrıca yapılan bu yeni çalışmanın, toplumun dinî değer ve düşüncelerini zedelemeyecek ve insanları kafa karışıklığına sürüklemeyecek bir hassasiyet içerisinde kaleme alındığını da ilave edebiliriz.³⁸ İlk etapta böyle bir talebin akla getirdiği düşünce, yapılacak çevirinin, en azından Kur'ân'ın ehli-sünnet çevrelerinde itibar gören yorumlama tarzlarını nazarı itibara alması ve yaygın kanaatlerle çelişki arz edecek bir nitelikte olmamasıdır. Zira iddia edildiği şekilde, bir sorumsuzluk örneği olarak piyasaya sürülen mevcut Kur'ân çevirileri, zaten yeterince ilgili çevrelerin oldukça tepkisini çekmişti. Dolayısıyla kaleme alınan yeni çevirinin bu tür gelişmeleri görmezlikten gelmesi düşünülemezdi.

Bilindiği üzere, 1970'lerden sonra geliştirilen skops kuramına göre, bir çevirinin başarısı, o çevirinin yapılaş amacını ne derece gerçekleştirdiği konusuyla bağlantılı olarak değerlendirilmektedir. Bu açıdan baktığımızda Yazır'ın Kur'ân'ı tercüme ve tefsir etme işinin resmi bir görev olarak kendisine verildiği bilinmektedir. Nitekim konuyla ilgili olarak TBMM'de yapılan tartışmalarda, neden böyle bir çalışmaya gerek duyulduğuna dair önemli bazı tespitler yapılmaktadır. Bunlardan birisi de, hükümet adına konuşan Başvekil Ali Fethi Okyar'ın yapılan bu çalışmaya dair sarfettiği sözlerdir. Bu sözleri değerlendirdiğimizde, söz konusu resmi görevin verilmiş amacının, "Kur'ân'da mündemic olan hakâyıkı diniyeyi anlaşılabilir bir lisanla halka neşr u ta'mim etmek" olduğu görülmektedir.³⁹ Bu açıdan baktığımızda, Yazır'ın mealinin bu amacı yeterince gerçekleştirdiğini söylemek mümkün gözükmemektedir. Çünkü eser, geniş halk kitlelerinin Kur'ân'ın bilgisel içeriğini kolayca anlayabileceği bir dilden ziyade, ilim ehlinin çözebileceği bir dil kullanmayı tercih etmiştir.⁴⁰ Dolayısıyla meali ortaya koyan iradenin, meale tayin ettiği amacın çeviri üründe yeterince yansıdığını söylemek mümkün olmamaktadır.

Metin türleri açısından baktığımızda Kur'ân metninin çok amaçlı bir işlevsel özellik gösterdiğini söylemek mümkündür. Bu çerçevede Kur'ân kimi zaman *bilgilendirici*, kimi zaman *anlatımcı*, kimi zaman da *işlemsel* bir anlatım özelliği ortaya koymaktadır.⁴¹ Ele aldığı konuya ve nazil olduğu döneme göre bu metin türlerinden biri ağır basabilmektedir. Çeviri etkinliğinde de bu metin türlerinin özelliklerini göz önünde bulundurmak

³⁷ Dücane Cündioğlu, *Bir Kur'ân Şairi*, Birun Yay., İstanbul 2000, 118.

³⁸ Cündioğlu, *Bir Kur'ân Şairi*, 115

³⁹ a e. 122.

⁴⁰ Nitekim bu konuya Çantay işaret etmektedir. Çantay, 7.

⁴¹ Kavramlarla ilgili olarak bk. Göktürk, *Çeviri: Dillerin Dili*, 27-28.

gerekmektedir. Yani *bilgilendirici* metinlerde iletilen bilginin niteliğini korumak bu bilginin çeviri dilinde müşahhas bir biçimde anlaşılmasını gözetmek önemlidir. *Anlatımcı* metin türünde ise, bu metinlerin karakteristik özelliğini oluşturan sanatsal tarz ve etkinin çeviriye yansıtılması gerekir. *İşlemsel* diye adlandırılan metin türünde ise, bu metinlerin muhatabı olan alıcıyı belli bir harekete, tepkiye ve davranışa sürükleme özelliklerinin çeviri dili alıcısında da uyandırılması amaçlanır. Bu çerçevede çevirmen, gerek içerik, gerekse dil düzenlenişinde bu sonucu sağlayacak değişiklikleri yapma imkânına sahiptir.

Bir metin olarak Kur'ân her üç özelliği de göstermektedir. Fakat Mekke ve Medine'de nazil olan ayetlerin genel karakterini düşündüğümüzde, Mekkî ayet ve surelerin Medenî ayet ve surelere göre daha *anlatımcı* bir metin karakteri gösterdiği görülmektedir. Şüphesiz Kur'ân metninin bütün olarak baştan sona gösterdiği diğer bir özellik de, *işlemsel* yani yönlendirici, yeni davranışlar kazandırıcı bir özelliğe sahip oluşudur. Bu üç metin türünün çevirilerini göz önünde bulundurduğumuzda, kaynak metnin verdiği bilginin korunarak müşahhas bir şekilde amaç dile aktarıldığını söylemek mümkün gözükmemektedir. Çünkü mütercim bazı ayetlerde geçen kavramları çevirmeden amaç metne aktarmıştır. Tabi burada mealin bir tefsir eşliğinde yapıldığını da unutmamak gerekmektedir. Diğer taraftan, *anlatımcı* bir niteliğe sahip olan özellikle Mekkî ayetlerin musiki niteliği ve kaynak metnin edebi sanatlar açısından zenginliği de, Türkçenin mecazi anlatımlarından istifade edilerek aktarılmaya çalışılmıştır. Ayrıca Kur'ân üslubunun temel bir karakteristiğini oluşturan yönlendirici ve yeni pratikler kazandırıcı özelliğinin, özellikle Türkçede konuşma dilinin sağladığı vurgulu ve etkileyici anlatımlardan istifade edilerek aktarılmaya çalışıldığı görülmektedir.

III-Deyimsel ifadeleri çeviri tarzı

Bilindiği gibi, çekici bir anlatım özelliği gösteren ve çoğu gerçek anlamı dışında kullanılan kalıplaşmış sözcük gruplarına deyim diyoruz.⁴² Deyimler bir sözcük grubu veya cümle halinde bulunabilmektedirler.⁴³ Bu tür anlatımları atasözlerinden ayıran özellikler, atasözlerinin ders ve öğüt amacı taşıyan genel kural özelliğinde olmaları, deyimlerin ise bir kavramı özel bir kalıp içinde hoş bir anlatımla dile getirmeleridir.⁴⁴ Deyimler milli özellik gösteren dil varlıkları olup milletin söz yaratma gücünden doğarlar. Her deyim hoş bir buluş olup küçük bir söz dağarcığında çok önemli manaların sığdırılması ile oluşur. En uçucu kavramlar, en ince hayaller, en güzel benzetmeler, çeşit çeşit mecazlar ve söz ustalıkları belirli sözcüklerden oluşan bu deyimlerle etkileyici bir şekilde dile getirilirler.⁴⁵

Deyimler çevirilerde en önemli zorluklardan birini oluşturmaktadır. Özellikle özgün metnin kendi okurlarında uyandırdığı etkinin, çeviri dili okurunda da uyandırılması tanımını esas alan eşdeğerlilik kavramı

⁴² Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 1978, I, 49.

⁴³ Aksoy, I, 38.

⁴⁴ Aksoy, I, 39-40.

⁴⁵ Aksoy, I, 45.

244 çeviri kuramları açısından m. hamdi yazır'ın meal yöntemi

açısından baktığımızda, deyimlerin çevirisi ayrı bir önem kazanmaktadır. Çünkü burada kaynak metindeki bir deyim sadece anlama bağılı olarak çevrildiğinde, düz anlamın içerdiği bilgi içeriği aktarılmış olsa da, bu deyim kaynak metinde uyandırdığı etki amaç dilde uyanmayacaktır.⁴⁶

İfade ettiğimiz şekilde, söz konusu deyimsele ifadeler, çeviri etkinliğinde önemli bir sorun oluşturmaktadır.⁴⁷ Çünkü bu tür anlatımlardan bazıları, kelime kelime çevrildiğinde, amaç dilde birbiri ardına sıralanmış, ancak manasız bir takım ifadeler oluşabilmektedir. Çünkü bunların çoğu ait oldukları dilde lügat manaları haricinde farklı anlamlarda kullanılmaktadırlar. Bu bakımdan bu tür ifade tarzlarının çevirisinde şu metodu izlemenin uygun olduğunu düşünüyoruz: 1-Öncelikle bu deyimsele ifadelerin kullanıldıkları dilde kazandıkları mananın tespit edilmesi gerekmektedir. 2-Eğer kaynak dildeki deyim amaç dilde de aynı içeriği ifade edecek şekilde mevcutsa, onu kelimesi kelimesine çevirmeliyiz. 3-Eğer kaynak dildeki deyim karşılık amaç dilde aynı içerikte fakat farklı anlatımlı bir deyim varsa onu kullanmalıyız. 4-Eğer kaynak dildeki deyim karşılık amaç dilde ne sadece içerik ne de içerik ve ifade tarzı olarak onu karşılayabilecek bir deyim yoksa, bu durumda lafzî manada verildiğinde amaç dilde anlaşılacak durumda ise çevirerek onu aktarabiliriz. 5-Eğer lafzî manada verildiğinde amaç dilde içeriği anlaşılacak durumda değilse ya, içeriğini veririz veya lafzî manada çevirip dipnotta açıklamasını yaparız. Yazır'ın bu konudaki metodunu şu örneklerde daha anlaşılır bir şekilde görmemiz mümkündür:

Örnek 1: Enfal 8/47

ولا تكونوا كالذين خرجوا من ديارهم بطرا ورئاء الناس

"Onlar gibi olmayın ki diyarlarından çalım satarak ve nâsa gösteriş yaparak çıktılar..."⁴⁸

Görüldüğü gibi, ayette geçen "batar" kelimesi Türkçedeki bir deyimle aktarılmıştır. Kelime lügatlerde *çoşku*, *böbürlenme*,⁴⁹ *aşırı şekilde sevinme* ve *mutlu olma*⁵⁰ anlamlarına gelmektedir. Nitekim aynı kelimenin tefsirlerinde de *sevinçten taşkınlık* ve *kibre kapılmak*, *böbürlenmek*,⁵¹ *kişinin içerisinde bulunduğu nimet dolayısıyla şımarması* ve *büyüklik duygusuna kapılması*⁵² yorumlarının yapıldığı görülmektedir. Türkçedeki deyim ise, *bir üstünlük gösterişi takınmak*, *bir durumdan dolayı büyüklik taslamak* anlamlarına

⁴⁶ Göktürk, *Çeviri: Dillerin Dili*, 55-56.

⁴⁷ Nitekim Cündioğlu Türkçe Kur'ân çevirilerinde bu sorunun ciddi boyutlara vardığını belirtmektedir. Bk. "Kur'ân'ı Anlamada Deyimsel İfadelerin Rolü ve Önemi", *II.Kur'ân Haftası Kur'ân Sempozyumu* (2-4 Şubat 1996), Ankara 1996, 65.

⁴⁸ Yazır, IV, 2412.

⁴⁹ İbn Manzur., *Lisânu'l-Arab*, Dâru İhyâi't-turâsi'l-'arabî, Beyrut 1416/1996, I, 429;

⁵⁰ Mütercim Asım, *Kamus Tercümesi*, Bahriye Mat., b.y., 1305.

⁵¹ Nâsiruddin Abdullah b. Ömer el-Beydâvi, *Envâru't-tenzîl*, dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1408/1988, I, 386.

⁵² Muhammed et-Tâhir b. 'Aşûr, *Tefsiru't-tahrir ve't-tenvîr*, ed-Dâru't-tûnusî, b.y. ts, X, 33.

gelmektedir. Bu anlamda *fiyaka satmak, caka satmak* deyimleri de dilimizde kullanılmaktadır.⁵³

Örnek 2: Araf 7/114

نعم وانكم لمن المقربين

“Evet, dedi: Hem o vakit siz elbette gözdelerdensiniz”⁵⁴

Ayetin aslında “mukarrabîn” kelimesi geçmektedir. Bu kelime lügat manası itibariyle *yaklaştırılanlar* anlamına gelmektedir. Tefsirlerde ise Firavun’un onlara, *sizin için bir mükafat vardır, benim sohbetime ilk girenlerden ve en son çıkanlardan olacaksınız*⁵⁵ ve *size sadece bahşişte bulunmayacağım, ondan daha da önemlisi, büyük bir paye ve (bizlere) yakın olma şerefine nail olacaksınız* dediğine dair yorumları tespit ediyoruz.⁵⁶ Çeviride kullanılan deyim ise Türkçede *sevilen, beğenilen ve kayrılan kimse olma* anlamında kullanıldığı görülmektedir.⁵⁷

Kanaatimize göre Türkçe deyimlerden istifade etmek, Yazır’ın çeviri tarzının en önemli özelliklerinden birini oluşturmaktadır. Çeviri metinde yer alan söz konusu bu deyimler, sadece kaynak metinde yer alan deyimler karşılığında kullanılmamıştır. Aksine çeviri dilinde çok değişik bağlamlarda edebi güzelliği, anlatımda çekiciliği ve etkileyciliği sağlamak amacıyla söz konusu deyimsel ifadeler yer verildiği görülmektedir. Böylece bir yönüyle kaynak metnin sahip olduğu edebi niteliğe paralel bir çeviri metni oluşturulmaya çalışılmış, dolayısıyla sanatsal açıdan bir eşdeğerlilik temin edilme yoluna gidilmiştir. Ancak mütercim, kaynak metindeki deyimsel anlatımlara karşılık çeviri dilinde benzer manayı ifade edecek deyimler bulamadığı durumlarda, söz konusu deyimleri lâfzî olarak aktardığı da tespit edilmiştir. Dolayısı ile bu tür yerlerde kaynak dilin belirli ölçüde bir bilgi kaybı ile çevrildiğini söylemek mümkündür.⁵⁸ Oysa kanaatimize göre, çalışma boyunca motamot kaynak metne bağlı kalma gereği duymayan ve daha iyi anlaşılması noktasında yorumsal bir çeviri metodu izleyen Yazır’ın, bu tür anlatımlarda manayı aktarma yoluna gitmesi mümkündür. Ayrıca mütercim bazı deyimsel ifadeleri, hem kaynak dildeki kelimeleri korumak suretiyle, hem de söz konusu deyim anlamını dile getirmek suretiyle çeviriye tabi tuttuğu görülmektedir.⁵⁹

Sonuç olarak Yazır’ın deyimleri çevirme ve Türkçe deyimlerden istifade etme konusunda izlediği metodu maddeler halinde şu şekilde

⁵³ Aksoy, II, 570.

⁵⁴ Yazır, IV, 2225.

⁵⁵ Ebussuûd Mehmed b. Muhyiddin Mehmed, *İrşâdu'l-akli's-selîm*, Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1419/1999, III, 16.

⁵⁶ Ebu's-Senâ Şihabuddin Mahmud el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, Dâru'l-fikr, Beyrut 1414/1994, VI, 36.

⁵⁷ Aksoy, II, 679; Nevin Kardeş v.dğr., *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 2000, II, 1053.

⁵⁸ Mesela bk. Nahl, 16/112; İsrâ 17/13, 29; Şu'arâ 26/84.

⁵⁹ Mesela bk. Tevbe 9/61; Al-i İmrân, 3/44.

özetleyebiliriz: 1-Kaynak metinde deyim olmadığı halde, çeviri dilini daha çekici hale getirmek için Türkçe deyimlerden önemli ölçüde istifade edilmiştir. 2-Kaynak metindeki bazı deyimler, farklı lafızlarda fakat benzer manayı ifade edecek şekilde Türkçe deyimlerden istifade etmek suretiyle çevrilmiştir. 3-Bazen de kaynak metindeki deyimler lâfzî olarak aktarılmıştır. Tefsirde gerekli açıklamalar yapılmıştır. 4-Kimi zaman da deyimsele ifadeler tefsiri mahiyette Türkçe'ye aktarılmıştır.

IV-Çeviri dilini kullanma tarzı

XIII. asırdan günümüze kadar Batı Türklerinin yazı dili ola gelmiş bulunan Batı Türkçesi iç ve dış gelişme ve değişiklikler bakımından üç devreye ayrılır, Bunlardan ikinci devreyi Osmanlıca oluşturmaktadır. İlk devre olan eski Anadolu Türkçesine ait metinlerde Arapça ve Farsça kelimeler çok fazla bulunmamakta, bu dillerin oluşturduğu terkipler basit bir nitelik ortaya koymaktadır. Bu çerçevede XV. asrın sonlarından XX. asrın başlarına kadar devam eden Osmanlıca hem kendisinden önceki bu dönemden, hem de kendisinden sonraki Türkiye Türkçesi döneminden farklı özellikler ortaya koymaktadır.⁶⁰ Çünkü bu dönem, Türkçeyi Arapça ve Farsça unsurların yoğun bir şekilde etkilediği bir özellik ortaya koymaktadır. Osmanlıca döneminde Türkçeyi saran Arapça ve Farsça unsurlar, kelime ve terkipler halinde esas itibariyle isim sahasıyla sınırlı kalmış, fakat zamanla fiil kökleri de bundan nasibini almıştır. Kısaca Türk yazı dili Osmanlıca devrinde esas yapısı Türkçe olan fakat Türkçe, Arapça ve Farsçadan meydan gelen üçüzlü bir dil manzarası ortaya koymuştur.⁶¹ Bu açıdan Osmanlıcadan farklı olarak Türkiye Türkçesi ayrı bir özellik göstermektedir. Bu farklılığın en önemli göstergelerinden birisi, Türkiye Türkçesinin terkipsiz bir özelliğe sahip olması, diğeri de Arapça ve Farsça kelimelerin önemli ölçüde azalmasıdır. Bununla beraber bu kelimelerin bir kısmı konuşma dilinde yerleşmiş olduğundan, bugün hala pek çokları varlığını Türkçemizde devam ettirmektedir.⁶²

Bilindiği gibi Cumhuriyet döneminde ısrarla üzerinde durulan konulardan biri, "dil sorunu" olmuştur. Bu amaçla 1928'de yazı devrimi yapılır. 1932 yılında da Atatürk'ün yönergesiyle Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulur. Bu dönemde dilde özleşmecilik yanlılarıyla muhafazakârlar arasında bir tartışma başlar. İki kesim arasındaki kavga, dilden Arapça ve Farsça sözcüklerin ve söz öbeklerinin atılması konusunda alevlenir.⁶³ Sonuç itibariyle bütün bu gelişmeler, Türk dilinden söz konusu Arapça ve Farsça kelimelerin tasfiye edilmesi hareketini başlatır. Fakat XIX. asrın ikinci yarısı ile XX. asrın ikinci yarısı itibariyle düşünüldüğünde, geniş anlamda yazı

⁶⁰ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 10.bs. Boğaziçi Yay., İstanbul 1983, 19.

⁶¹ a.y.

⁶² a.e., 25.

⁶³ Hüseyin Özçelebi, *Cumhuriyet Döneminde Edebî Eleştiri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1998, 249.

dilinin gittikçe sadeleştiği, fakat bütünüyle bu hareketin sistemleşmediği, ilgili çalışmalar tarafından bir tespit olarak ileri sürülmektedir.⁶⁴

İşte Yazır, Türk diline Arapça ve Farsçadan girmiş olan kelime ve tamlamaların tasfiye edilmesine dair iddianın, siyasal ve kültürel dayanaklarının önemli ölçüde güç kazandığı böyle bir ortamda eserini kaleme alır. Dolayısıyla Yazır'ın, yoğun bir şekilde tartışma gündemini oluşturan bu konuda kayıtsız kalması düşünülemezdi. Nitekim o, eserinin girişinde amaç dilin kullanılması konusunda benimsediği yaklaşımdan söz ederken, konuya temas etmekte ve mutaassıp bir tutum içerisinde olmadığını ifade etmektedir.⁶⁵ Dolayısıyla Yazır, yerine göre ve kendi dil zevkine bağlı olarak, bazen Türkçede kullanıldıkları mana ve tarzda, bazen de Türkçe karşılıkları ile söz konusu kelime ve terkiplere yer verdiğini ifade eder. Ancak milli değerlerine bağlı ve İslâmî bilimler sahasında önemli bir yeri olan Yazır'ın eserinde, Arapça, Farsça kelime ve tamlamaların önemli ölçüde yer aldığı görülmektedir.⁶⁶

Diğer taraftan çeviri dilinin ortaya koyduğu diğer bir özellik de, zaman zaman devrik cümlelerin kullanılmasıdır. Yazır'a göre, bu tür cümlelerin kullanılmasının sebeplerinden biri, kaynak metin dilinin ifade tarzından ileri gelmektedir. Diğer bir sebebi de, bu dilin cümle düzeninin göz önünde bulundurulması hususu olmuştur.⁶⁷ Ancak hangi gerekçeye dayanırsa dayansın, Arapça cümle tertibinin göz önünde bulundurulduğu bu tür ayet çevirilerinin, çeviri dili okuyucusu açısından bir takım anlama problemlerine sebep olduğu muhakkaktır. Çünkü Türkçe cümle kurgusunda başta zikredilmesi gereken bazı öğeler sonda, sonda zikredilmesi gereken bazı öğeler de başta zikredilmektedir. Yazır'ın bu konudaki yaklaşımını bazı örnek ayet mealleriyle göstermek mümkündür.

Örnek 1: Şuarâ 26/201-203

لا يؤمنون به حتى يروا العذاب الأليم ﴿٢٠١﴾ فيأتيهم بغزاة وهم لا يشعرون
 İymani emneziñ orıa ta emni azadı gırecekleri uenne kadar / Ki
 geliversin de kendilerine ansızın, hiç farkında değillerken / Desinler ki acaba
 bize bir müsaade edilir mi?⁶⁸

Örnek 2: Rum 30/17-18

وله الحمد في السموات #فسبحان الله حين تمسون وحين تصبحون
 والارض وعشيا وحين تظهرون

⁶⁴ Ragıp Özdem, "Tanzimattan Beri Yazı Dilimiz", *Tanzimat*, MEB Yay., İstanbul 1999, II, 931.

⁶⁵ Nitekim Yazır'ın 'Alak 96/17'de 'kurultay' kelimesini, yeni Türkçe ve zamanın şivesi olduğu için kullandığını ifade eder.

⁶⁶ Meselâ bk. sultan-ı nasîr, İsra 17/80; şehnişîn, Zümer 39/20; demâdem, Rahman 55/19; aktâr-ı arz, Rahman 55/33; kasan, Sad 38/52.

⁶⁷ Yazır, I, 17-18.

⁶⁸ Yazır, V, 3643.

*O halde tesbih Allah'a, o zaman ki akşam edersiniz ve o zaman ki sabah edersiniz / Hem hamd ona Göklerde ve Yerde ve ikindileyin ve o zaman ki öğle edersiniz.*⁶⁹

Bilindiği üzere, genel olarak bir dilin iki boyutu vardır. Bunlardan biri, insanların karşı karşıya sesli olarak görüşürken, kullandıkları *konuşma dili*, diğeri ise, söylemek istediklerini yazı yoluyla ifade ettikleri *yazı dilidir*. Yazı diline göre konuşma dilinin daha tabii ve canlı olduğu görülmektedir. Çünkü günlük hayatta kullanılmaktadır. Bu sebeple anlatmak istenilen şeyi ifade için çeşitli vurgulardan ve ses tonundan geniş ölçüde istifade edilir.⁷⁰ Ayrıca konuşma dilinde konu muhataba sorularla aktarılmaya ve bu suretle ikna edilmeye çalışılmaktadır. Çoğunlukla sözler bütün unsurlarıyla normal söz düzeniyle düzenlenmemiştir. Cümleler kısa kısa, fakat bağlaçların yoğun bir şekilde kullanımı söz konusudur. Yine halk dilinde kısa emirler, basit bildirimler ve sorularla konu anlatımı gerçekleştirilir.⁷¹ Yazır'ın çeviri tarzında da önemli ölçüde konuşma dilinin ifade tarz ve özelliklerinden istifade edildiği görülmektedir. Bu konuda şu örnekleri vermemiz mümkündür:

Örnek 1: Şuara 26/186

وما انت الا بشر مثلنا

"Sen bizim gibi bir beşerden başka nesin..."

Örnek 2: Hûd 11/88.

قال يا قوم ارايتم ان كنت علي بينة من ربي

"Ey kavmim! dedi söyleyin bakayım eğer ben rabbımdan bir beyyine üzerinde bulunuyorsam..."⁷²

Verilen örneklerde görüldüğü üzere mütercim, konuşma dilinin bir özelliği olarak, soru, emir, vurgulu ifade ve argo tabirlerden önemli ölçüde istifade ederek tabii ve canlı bir anlatım tarzı ortaya koymuştur.

V-Anlam değişimleri açısından çeviri dili

Modern dilbilim çalışmaları çerçevesinde üzerinde durulan konulardan birisi de, dilin toplumsal ve tarihsel bir olgu olduğu hususudur. Bu

⁶⁹ Yazır, VI, 3806-3807. Ayrıca bk. Kasas 28/49; Ankebut 29/51; Fussilet 41/9.

⁷⁰ Ergin, 11,

⁷¹ Kâmile İmer, *Dil ve Toplum*, Gündoğan Yay. Ankara 1990, 23-23.

⁷² Yazır, IV, 2804. Ayrıca bk. "sıvışıp gitmek", Tevbe 9/127; "cidden", Yusuf 12/11; "birader", Yusuf 12/7; "haremine", Yusuf 12/21; "pederimiz", Yusuf 12/16; "hemşire", Taha 20/40; "gelelim rüyanıza", Yusuf 12/41; "göçürgenme", Yusuf 12/69; "ardınca gitmek", İsra 17/36; "züğürtlük korkusu", İsra 17/31; "yâ! ....şimdi", İsra 17/40; "â!....müjde" Yusuf 12/19; "â!..."; Secde 32/10; "gâvurlukta ısrar etmek", İsra 17/89; "kodaman gürûh", Mü'minûn 23/24, 33; "imtihancı", Mü'minûn 23/30; "defolmak", Mü'minûn 23/41,44; "gerçekseniz", Sebe' 34/29; "tıkın Al-i Firavun'u en şiddetli azaba", Mü'min 40/46; "öyleya Allah", Yusuf 12/21; "her kaypak şeytan", Hacc 22/3. "onda Lut var â", Ankebut 29/32; "vaybe", Kasas 28/82; "ha dedi işte bir nâka", Şu'arâ 26/155.

bağlamda dilin durağan ve statik bir mahiyet ortaya koymadığı, aksine toplumsal ve kültürel gelişmelere paralel bir şekilde değiştiği ve yenilendiği ifade edilmektedir. Dildeki bu dinamik özellik, sadece kelime hazinesinde kendini ortaya koymamakta, aynı zamanda kelimelerin anlam yapılarında, yani anlam daralması ve anlam değişmelerinde de etkili olabilmektedir. İşte bu durumun, Kur'ân çevirilerinde de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Çünkü Kur'ânın kullandığı temel bir takım kavram ve sözcüklerin, hem nüzul sonrası dönemlerde meydana gelen dini, itikadi ve sosyal gelişmeler neticesinde, hem de bu sözcüklerin dili Arapça olmayan diğer Müslüman milletlerin diline geçerken bir takım anlam değişikliklerine uğraması ihtimalden uzak değildir.

Gerçekte amaç ve kaynak diller arasında müşterek sözcüklerin bulunması çeviri işleminde önemli bir kolaylık sağlamaktadır. Ancak bu durum, sözcüklerin, mana içerikleri açısından her hangi bir farklılığın bulunmaması halinde ancak söz konusu olabilmektedir. Aksi halde kaynak metin dilinin hiç de kastetmediği bir takım mana ve mefhumların çeviri dilinde ifade edilmesi sorunu gündeme gelecektir. Bu bakımdan amaç dile daha önce geçmiş Kur'ân kaynaklı sözcüklerin çevirisi veya yapılan bir çeviri üzerinden belirli bir sürenin geçmesi dolayısıyla çeviri dilinin kullandığı sözcüklerin semantik yönden mana değişikliğine uğramış olmaları üzerinde önemle durulması gereken konuları oluşturmaktadır. Aşağıda vereceğimiz bazı örneklerin incelenmesi, konunun daha iyi anlaşılması açısından her halde faydalı olacaktır.

Örnek 1: Taha 20/127

وَكذٰلِكَ نَجْزِي مَنْ اَسْرَفَ وَاَمْ يَوْمًا بِآيَاتِ رَبِّهِ

"Ve işte rabbının âyâtına iman etmeyip israf edenleri biz böyle cezalandıracağız."⁷³

Görüldüğü gibi, verilen bu ayette ve dipnotta geçen diğer ayet meallerinde *israf* ve *müsrif* kelimeleri geçmektedir. İsraf kelimesi, *Kâmûsî Türkî*'de lüzumsuz yere ve fazla olarak mal vs. sarf ve itlaf etmek anlamına gelmektedir. Nitekim 'malını israf etti,' 'israf-ı kelâma hacet yoktur,' 'israf haramdır' gibi kullanımlar lügatte yer almaktadır.⁷⁴ Muallim Naci'nin de aynı kelimeye haddi tecavüz etmek, lüzumsuz olarak sarf etmek, israf-ı mal, israf-ı kelâm karşılıklarını verdiği görülmektedir.⁷⁵ Yine benzer manalarda müsrif,⁷⁶ müsrifane, müsriflik⁷⁷ kelimelerinin de kullanıldığını görüyoruz. Yakın dönemlerde hazırlanan lügatlerde de kelimeye esas itibarıyla aynı

⁷³ Yazır, V, 3336. (nefisleri aleyhinde israf etmiş, Zümer 39/53); (müsrif bir yalancı, Mü'min 40/28); (işte müsrif şüpheli olanlar, Mü'min 40/34); (siz pek müsrif bir kavimsiniz, A'râf 7/81); (israfı adet etmiş bir kavim, Yasin 36/19).

⁷⁴ Şemseddin Sâmî, *Kâmûsî Türkî*, Çağrı Yay., İstanbul 1317, 108.

⁷⁵ Muallim Nâcî, *Lügati Nâcî*, b.y. ts., 70

⁷⁶ a.e. 772.

⁷⁷ Şemseddin Sâmî, 1342.

anlamların verildiği görülmektedir. Şöyle ki, gereksiz yere para, zaman, emek vb. harcama, savurganlık, tutumsuzluk etmek.⁷⁸

Görüldüğü gibi, söz konusu kelime ve türevleri dilimizde esas itibariyle 'mal harcamasında aşırıya gitmek' anlamına gelmektedir. Ancak meallerini verdiğimiz ayetlerde kelime bu anlamda kullanılmamaktadır. Çünkü söz konusu kelime ve türevleri Kur'ânda değişik anlamlarda kullanılan *el-vücûh* (*müşterek lâfız*) kelimelerdendir. Dolayısıyla kelimenin bu anlamda kullanıldığı ayetler Kur'ân'da mevcut⁷⁹ olmakla beraber, burada diğer bir anlamda kullanılmaktadır. O da isyanda aşırı gitmek anlamındadır. Nitekim Tâhâ 127'de geçen *esrefe* ile ilgili olarak Beydâvî, 'şehvetlere dalıp ayetlerden yüz çevirmek' yorumunu getirmektedir.⁸⁰ Yine aynı müfessirin, Zümer 53'de geçen *esrefû ala enfusihim* ifadesinde, 'isyanda aşırıya gitmek suretiyle kendilerine haksızlık etmek'⁸¹ Mü'min 34'de geçen *müsrif* kelimesinde ise 'vehim ve taklide dalmak suretiyle aşırı gitmek' yorumlarını yapmaktadır.⁸² Zamaşerî'nin de A'raf 81'de geçen *kavmun müsrifun* ifadelerinde, 'onlar her şeyde adetleri aşırı gitmek ve sınırları aşmak olan bir topluluğu, bundan dolayı şehvetlerini tatmin etme konusunda da aşırıya gittiler, o derece ki görülmemiş bir noktaya vardılar', ifadelerine yer vermektedir.⁸³

Örnek 2: İbrahim 14/13

وقال الذين كفروا لرسولهم لئخرجنكم من ارضنا او لتعودن في ملتنا

"Küfredenler de resullerine dediler ki mutlak ve mutlak sizi toprağımızdan çıkarırsınız, yâhud ki milletimize dönersiniz"⁸⁴

Kur'ânda bulunup da mana değişikliğine uğrayarak Türkçeye geçen kavramlardan biri de bu ayette geçen *millet* kavramıdır. Kavram Kur'ân'da yedi defa "İbrahim'in milleti" şeklinde geçmektedir.⁸⁵ Ayrıca kelimenin "kavmin milleti", "diğer millet", "sizin milletiniz", "bizim milletimiz", "onların milleti" şeklinde de geçtiğini görüyoruz.⁸⁶ Kavramın yukarıda verdiğimiz ayet meali örneğinde olduğu gibi, sözünü ettiğimiz bu ayetlerde de Yazır tarafından her hangi bir çeviriye tabi tutulmadan asıl haliyle Türkçeye aktarıldığını görüyoruz.⁸⁷ Oysa kavramın Türkçede bu ayetlerde ifade ettiği manadan farklı bir içerik kazandığını görüyoruz. Nitekim ilgili kelime, Bakara

⁷⁸ Hasan Eren v.dğr., *Türkçe Sözlük*, Ankara 1988, I, 720. Ayrıca bk. D. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, İz Yay. 11.bs. İstanbul 1996, 555.

⁷⁹ Mesela bk. En'am, 6/141; A'râf, 7/31; Furkan, 25/67.

⁸⁰ el-Beydâvî, II, 61.

⁸¹ el-Beydâvî, II, 328.

⁸² a.e. II, 340.

⁸³ ez-Zamaşerî, II, 92.

⁸⁴ Yazır V, 3021.

⁸⁵ Bk. Muhammed Fuad Abdalbaki, *el-Mucemu'l-müfehres li elfazı'l-Kur'âni'l-kerim*, el-Mektebetu'l-İslamiyye, İstanbul 1984, 676.

⁸⁶ Abdalbâki, a.y..

⁸⁷ Mesela bk. Bakara 2/130, 135; Al-i İmrân 3/95; Nisa 4/125; Yusuf 12/37; Sâd 38/7; A'râf 7/89.

130'da Zemahşerî tarafından 'açık hakikat',⁸⁸ Bakara 135'de ise İbn Aşûr tarafından 'İbrahim'in getirdiği dine uygun olan İslam' diye tefsir edilmektedir.⁸⁹ Yine aynı müfessirin Yusuf 38'de geçen 'millet' kelimesini 'din' diye tefsir ettiği görülmektedir.⁹⁰ İsfehânî de 'millet' kelimesini, 'peygamberlerin lisanı üzere Allah'ın gönderdiği şeriat' şeklinde tarif etmektedir. Ona göre 'millet' kavramıyla 'din' kavramı arasındaki fark, "İbrahim'in milleti" ifadesinde olduğu gibi 'millet' kelimesi, Peygamberden başkasına izafe edilmez. Yine bu kelimenin Allah'a ve Peygamberin ümmetinden birine izafe edilerek pek kullanılmadığı görülmektedir. Ayrıca bu kelime, dinin münferit unsurlarıyla değil de sadece bütünüyle ilgili olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda 'Allah'ın milleti' ve 'Zeyd'in milleti' veya 'Namaz Allah'ın milletidir' ifadeleri değil, fakat 'Allah'ın dini' ve 'Zeyd'in dini' tabirleri kullanılır.⁹¹

Diğer taraftan kelimenin dilimizde kullanıldığı manalara baktığımızda, bu anlamda kullanılmadığı açıkça görülmektedir. Nitekim Şemseddin Sâmî, kelimenin Türkçede sehven 'millet' manasında kullanıldığı gerçekte ise 'din' ve 'mezhep' anlamlarına geldiğini ifade etmektedir.⁹² Yakın dönem sözlüklerine baktığımızda da kelimenin Türkçede kazandığı bu anlamı muhafaza ettiğini görüyoruz. Nitekim TDK'nun hazırladığı sözlükte kelimeye 1-Millet kavramı, çoğunlukla aynı topraklar üzerinde yaşayan, aralarında dil, duygu, ülkü, gelenek ve görenek birliği olan insan topluluğu. 2-Benzer özellikleri olan topluluk. 3-Bir yerde bulunan kimselerin bütünü, herkes anlamları verilmektedir.⁹³ Dolayısıyla kelime Türk okuyucusunun zihninde Kur'ân'da kazandığı manadan farklı bir anlamı çağrıştırmaktadır.

Çeviride ayrıca verilen şu meallerin, Türk okuyucusunda yanlış bir takım çağrışımlar meydana getirmesi de mümkündür: "Allah ne indirdiyse hepsine küfrettiler (yekfuru)",⁹⁴ "nüfusunuzu (enfüs) diyarınızdan çıkarmayınız",⁹⁵ "hükümünü takip (mua'kkıb) edecek yoktur",⁹⁶ "evvel başladığımız gibi halkı (halk) iade edeceğiz",⁹⁷ "yüreklere çarparak vergilerini verenler (yu'tüne mâ âtev)",⁹⁸ "Çünkü Allah güvenenleri (ferihîn) sevmez",⁹⁹

⁸⁸ ez-Zamahşerî, I, 312.

⁸⁹ İbn Aşûr, I, 738.

⁹⁰ İbn Aşûr, XII, 272.

⁹¹ Ebu'l-Kâsım el-Huseyn er-Râğıb el-el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân*, 471-2. Ayrıca bk. İbn Aşûr, VIII, 199-200.

⁹² Şemseddin Sâmî, 1400.

⁹³ Eren, II, 1026.

⁹⁴ Bakara 2/90.

⁹⁵ Bakara 2/84.

⁹⁶ Ra'd 13/41.

⁹⁷ Enbiya 21/104.

⁹⁸ Mü'minün 23/60.

⁹⁹ Kasas 28/76.

252 çeviri kuramları açısından m. hamdi yazır'ın meal yöntemi

“yoksa o korunan muttakileri arsız çapkınlar (füccâr) gibi yapar mıyız?”¹⁰⁰
“çünkü sana gündüzün uzun bir yüzüş (sebh) vardır.”¹⁰¹

Sonuç itibarıyla şunu söylemek mümkündür: Yazır'ın eserini bir bütün halinde düşünmemiz gerekmektedir. Yani esasında bu çalışma çeviriyle beraber bir tefsirdir. Hatta çalışmanın meydana gelişine dair tarihi süreç hatırlanacak olursa, eserin ağırlık noktasını tefsirin oluşturduğunu söylememiz de mümkündür. Çünkü çeviri görevi, tefsirin önemli bir bölümünü yazdıktan sonra Yazır'ın üstlendiği bir görev olmuştur. Bu açıdan bakıldığında, çalışmanın tefsir boyutunu bir tarafa bırakarak salt çeviri tarzını bir değerlendirmeye tabi tutmamız her halde doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Diğer bir anlatımla Yazır'ın meal tarzını değerlendirirken onu salt meal formunda hazırlanmış bir çalışma olarak ele almamak gerekmektedir. Şüphesiz bahsettiğimiz bu husus, çalışmanın meal tarzıyla ilgili önemli sonuçlar doğurmuştur. Bunlardan birincisi, tercümesinde zorluk çekilen kavram ve terkiplerin her hangi bir çeviriye tabi tutulmadan tefsir bölümüne havale edilmesi olmuştur. Salt mealden oluşan bir çalışmada çevirmen böyle bir alternatif ve imkâna sahip değildir. Dolayısıyla bütün anlama imkânlarını zorlayarak kaynak metinde geçen ifadeleri bir şekilde Türkçeye aktarmak mecburiyetinde hissedecektir kendisini.

---

¹⁰⁰ Sâd 38/28.

¹⁰¹ Müzzemmil 73/7.

Sonuç

Çalışma neticesinde vardığımız sonuçları şu şekilde özetlememiz mümkündür:

1-Eser, bazı müsteşrik ve muteber olmayan mezhep mensuplarının yabancı dillerden yaptıkları çevirilerin, ilmi ciddiyetten uzak bir şekilde, çok sayıda Türkçeye aktarıldığı ve infial uyandırdığı bir ortamda hazırlanmıştır. Dolayısıyla, önsözde de ifade edildiği üzere, çalışma boyunca muhatap kitlenin beklenti ve hassasiyetleri göz önünde bulundurularak Ehl-i sünnetin Kur'ân'ı algılayış ve yorumlayış temel ilke olarak kabul edilmiştir. Ayrıca eser sahibinin yaşadığı dönemlerde yaygınlaşan "Türkçe Kur'ân" söylemine karşı, adeta bunun mümkün olmayacağını ispatlarcasına birçok kavramın Türkçeye aktarılmasının imkânsızlığını gösterme çabası içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla eser, Kur'ân çevirisi ile ilgili olarak ileri sürülen bu görüşlere karşı, tepki olarak değerlendirilebilecek bir takım işaretleri üzerinde taşıdığı intibahı vermektedir.

2-Kur'ân'ın ilâhî bir kelâm olarak kâmil manada bir başka dile çevrilememesinin dilbilimsel ve kültürel gerekçeleri vardır. Bunlara ilave olarak i'câz özelliğine sahip olması, mananın bir çarpıtmaya maruz bırakılması sorumluluğu, ayrıca müteşabih ayetlerin Kur'ân'da yer alması Kur'ân çevirilerinde etkili olan diğer bazı belirleyicileri oluşturmaktadır.

3-Yazır, kaynak metinde geçen birçok anahtar terimi asli haliyle çeviri metne aktarmıştır. Bunların birçoğu Arapçada olduğu gibi, Türkçede de anlam değişmelerine maruz kalmış sözcüklerdir. Şöyle ki bazısı, Kur'ân semantiğinde kazandıkları manaları nispeten muhafaza etmiş olsalar bile, diğer bazısı tamamen anlam değişmesine uğrayarak Türkçede kullanılmaktadır. Dolayısıyla kaynak metin çıkışlı bu sözcüklerin çeviri metninde özgün halleriyle kullanılması ciddi anlam sorunlarının oluşmasına sebep olmaktadır.

4-Diğer taraftan, mütercimim yaşadığı dönemlerde isabetle meale alınan bazı sözcüklerin, zamanla anlam değişikliğine uğradığı, hatta ilgili ayetin mesajıyla alakalı olmayan bir takım çağrışımlara yol açar hale geldiği görülmektedir. Yahut ta önceleri kullanılan bazı kelimeler, zamanla kullanımdan düştüğü için, amaç dil okuyucusu açısından pek bir şey ifade etmez hale gelmişlerdir.

5-Çalışmada, kaynak metindeki bazı kavramların olduğu şekliyle meale alınması, nazım özelliğini korumak amacıyla ayet sonlarının çeviriye tabi tutulmadan aktarılması, Arapça, Farsça kelime ve tamlamalara önemli ölçüde yer verilmesi ve yine Allah'ın sıfatlarına ilişkin ifadelerin çevrilmemesi gibi hususlar, çeviri metnin önemli ölçüde mana içeriğinin Türkçeye aktarılmamasına sebep olmuştur. Tabi böyle bir sonucun ortaya çıkmasında, çevirinin içerisinde sunulduğu tefsir formatının da etkili olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü burada Kur'ânî içeriğin sunulması, salt meal tertipli formatlardan farklı olarak, tefsir kısmına havale edilmektedir.

254 çeviri kuramları açısından m. hamdi yazır'ın meal yöntemi

6-Bilindiği gibi Kur'ân-ı Kerim, dilin kullanımı açısından, *yazı dili* ile değil, muhatap kitlelere yönelik *konuşma dili* özelliği gösteren bir nitelik ortaya koymaktadır. Çeviride kaynak metin dilinin sahip olduğu muhatapı doğrudan ikna etmeye yönelik bu dinamik ifade tarzının, çeviri diline de yansıtılması hedeflenir. Bu açıdan çalışmaya bakıldığında, kaynak metnin sahip olduğu takdim, tehir, vurgu, ünlem, soru vb. özelliklerin çeviri metnine yansıtılması konusunda Yazır'ın yoğun bir çaba ortaya koyduğu görülmektedir. Buna ilave olarak, çevirmenin bizzat konuşma dilinde bulunan bir takım kalıp ifade ve argo tabirleri de aynen kullandığı görülmektedir. Yani çeviri dili üslup itibarıyla konuşma dilinin özelliklerini yansıttığı gibi, sözcük içeriği itibarıyla halk diline ait bir takım ifade ve tabirlere de yer vermektedir.

7-Yine çeviri dili, Arapça, Farsça kelime ve tamlamaların epeyce bir yekûn teşkil ettiği bir bilim ve kültür dili özelliği ortaya koymaktadır. Bu bakımdan eserin dilini, sadece o dönemde yaygın yazı dilinin sıradan bir örneği olarak değerlendirmek mümkün değildir. Bu yönüyle eserin dilinin, aydın ve okumuş kimselerin okuyup anlayabileceği seçkin bir dil özelliği ortaya koyduğunu söylemek mümkündür. Eserin, telif edildiği dönem itibarıyla böyle bir özelliğe sahip olması, şüphesiz Türk dilinin önemli ölçüde Arapça ve Farsça unsurlardan arındırıldığı sonraki dönemlerde daha da anlaşılabilir hale gelmesine sebep olmuştur.

8-Yazır çalışmasında 'sözcük'leri mi yoksa 'mana'yı mı esas almıştır, diye bir soru yöneltildiğinde, çalışmanın sözcük eksenli bir çeviri olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir. Çünkü çalışma boyunca, çevirmenin çok değişik bağlamlarda kaynak metindeki sözcük sayısına nazaran amaç dilde önemli tasarruflarda bulunduğu görülmektedir.

9-Yine mütercimın Mekki ayetlerde nazım, Medeni ayetlerde ise nesre yakın bir çeviri tarzını yeğlemesi, keza zaman zaman Arapça söz dizimini ön plana alması üslup ve biçim düzeyinde kaynak metin parametrelerinin ön plana çıktığı konular olarak görülmektedir. Burada anlatıldığı şekliyle bir çeviri etkinliğinde çevrilen dilsel unsur ve çeviri dilinin özelliklerine bağlı olarak mütercim, kimi zaman sözcükleri, kimi zaman anlamı, kimi zaman kaynak dil, kimi zaman da amaç dil dizgesinin yapısal özelliklerini ön plana çıkarabilir.

10-Çalışmanın, özellikle Mekki surelerde nazım özelliğini yansıtan bir çeviri tarzı izlemesi, keza diyalog özelliği gösteren ayetlerin aktarılmasında önemli ölçüde konuşma dilinin özellikleri ve halk diline ait ifade ve tabirlere yer vermesi ve yine Türkçedeki deyimsel anlatımlardan kayda değer şekilde istifade etmesi dikkati çeken yönlerinden bazıları oluşturulmaktadır. Ayrıca eserin, Yazır gibi tefsir sahasında gerçekten seçkin bir bilgin tarafından kaleme alınmış olması, pek çok çeviriye nasip olmayan diğer bir özelliğini oluşturulmaktadır.